

Transnationale literatuurgeschiedenis? Nederlandstalige schrijvers in Karel van het Reve's 'ventistische' *Geschiedenis van de Russische literatuur*

MICHEL DE DOBBELEER

Ghent University

Slavistiek en Oost-Europakunde
Vakgroep Talen en Culturen
Universiteit Gent
Blandijnberg 2
9000 Gent, Belgium

Michel.DeDobbeleer@UGent.be

Transnational literary history? Dutch-speaking writers in Karel van het Reve's 'ventistic' *Geschiedenis van de Russische Literatuur* [History of Russian Literature]

Abstract: In his *Geschiedenis van de Russische literatuur* [History of Russian Literature, 1985] the famous Dutch Slavist and essayist Karel van het Reve, links Russian writers, such as Gavriil Derzhavin and Aleksei Pisemskii to Dutch and Flemish ones, such as Vondel and Willem Elsschot. Further on, in the chapter on Lev Tolstoj, Multatuli's *Max Havelaar* is cited, although it is clear from the start that none of these Dutch-speaking authors could have had any influence on the Russian writers to whom Van het Reve devotes his colourful chapters. In this article I explore the 'transnational' potential of Van het Reve's self-willed literary-historiographical approach. It turns out that Van het Reve mentions most of these Dutch-speaking authors rather to indicate – directly or indirectly – that he (dis)likes them, than to contribute to the achievements of comparative literature. Both in his choice of authors and his way of practicing literary historiography Van het Reve manifests himself as a proponent of the *vent* (cf. the well-known *vorm of vent* or *manner or man* discussion). Nevertheless, some of his observations could be considered as transnational *constellations* (in the world-literature sense of the term).

Keywords: literary historiography; Dutch literature; Russian literature; world literature; constellation

1. Literatuurgeschiedenis en transnationaliteit

‘Transnationaal’ lijkt een van de meer recente comparatistische modewoorden te zijn, net als bijvoorbeeld ‘dwarsverband.’ In Van Dale krijgt de term vooralsnog geen plaatsje (anders dan in de Duitse Duden, cf. Ehlich: 2010: 11-12), maar bij auteurs die hem doordacht aanwenden, merk je toch dat hij gelukkig naar iets anders verwijst dan ‘internationaal.’ De welbekende betekenissen van de Latijnse prefixen ‘trans-’ en ‘inter-’ blijken niet geheel toereikend om het verschil tussen beide te verduidelijken (en dan zijn er nog termen als ‘supranationaal’¹). Nadere duiding, zoals die door de Amerikaanse Tolstojkenner John Burt Foster (2013: 2), is dan ook erg welkom: “If ‘inter’ assumed orderly, almost diplomatic processes of give-and-take among well-defined units, ‘trans’ posits a more active, less regulated, even unpredictably creative surge of forces across borders that no longer seem as firmly established.”

Foster is actief binnen het domein van de *world literature studies* en het spreekt voor zich dat men daar een term als ‘transnationaal’ wel kan gebruiken, al was het maar – zoals bij Foster – om zich te onderscheiden van de ‘traditionele’ vergelijkende literatuurwetenschap. De ‘internationaliteit’ daarvan beperkte zich inderdaad (al te) vaak tot wat de ‘grote’ Engelse, Franse en Duitse literaturen onderling aan (‘tussen’) elkaar te bieden hadden, al dan niet uitgebreid met wat Italiaanse, Spaanse, Griekse of Latijnse letteren (en soms de Bijbel), als de “well-defined units” waarvan hoger sprake (zie ook Foster 2013: 1). De *world literature studies* willen dit bereik verleggen en menen zo beter gewapend te zijn om het geglobaliseerde (evt. postkoloniale) literaire landschap te beschrijven én tot zijn recht te laten te komen. Een moderne literatuurgeschiedenis die transnationaal wil zijn, zal dus beter verschillende nationale literaturen als object hebben in plaats van een enkele,² al heeft Thomas Vaessens met zijn *Geschiedenis van de moderne Nederlandse literatuur* (2013) recent aangetoond dat ook een ‘mononationale’ literatuurgeschiedenis tot op zekere hoogte transnationaal kan zijn.

Het soort literatuurgeschiedenis dat ik in deze bijdrage aan de orde stel, stamt echter uit een tijd dat er van globalisering nog geen sprake was. Het betreft ‘traditionele’ overzichten van een voor het doelpubliek ‘vreemde’ literatuur, dat wil (hier) zeggen: narratieve overzichten in een andere taal dan degene waarin de

¹ ‘Supranationaal’ wordt nu en dan gebruikt n.a.v. Milan Kundera, die dat zelf ook al deed in zijn bekende essay “Un occident kidnappé ou la tragédie de l’Europe centrale” (1983).

² In dat verband terecht vaak genoemd in *world literature*-publicaties zijn Valdés en Kadir (2004) en Cornis-Pope en Neubauer (2004-2010).

besproken literatuur is gesteld, in ons geval geschiedenissen van de Russische letterkunde in het Nederlands. Die zijn alleszins ‘internationaal’: ‘tussen’ de letteren van Rusland en het doelpubliek uit Nederland en Vlaanderen, maar betreffen wel twee talen die niet meteen – of toch minder snel dan het Engels, Frans en Duits – tot de ‘gecanoniseerde literaire’ talen (zie hoger) worden gerekend. Om ‘transnationaal’ te kunnen zijn, worden er het best ook grenzen *overschreden*; denk aan het “across borders” uit Fosters citaat. Aangezien ik mij hier toespits op de aan- of afwezigheid van namen van Nederlandstalige schrijvers in Nederlandstalige geschiedenissen over de Russische letterkunde, en de Nederlandstalige en Russische letteren allerminst aan elkaar grenzen, en dat ook nooit hebben gedaan, valt nog te bezien hoe hier van transnationaliteit sprake zou kunnen zijn.

2. Nederlandstalige geschiedenissen van de Russische literatuur en Karel van het Reve

Pasklaar cijfermateriaal vind je er helaas niet over, maar hoogstwaarschijnlijk zijn er in het Nederlands aan geen enkele andere literatuur waarvan de taal pas zo ver van ons taalgebied officiële status geniet zoveel literatuurgeschiedenissen gewijd als aan de Russische. De eerste in de rij,³ van de hand van Zadok Stokvis, is inmiddels 107 jaar oud en op het eerste gezicht bijzonder aangezien zij tot stand kwam op Nederlands-Indische bodem (weliswaar uitgegeven te Amsterdam). Daar valt behalve de plaatsaanduiding onder aan het woord vooraf, “Semarang” (Stokvis 1909: 5), echter helemaal niets van te merken en in feite is deze pionier nog het meest exotisch vanwege de geregeld bizar aandoende transliteraties der Russische schrijversnamen.⁴ Bij Stokvis vinden we slechts één verwijzing naar een Nederlandstalige schrijver. Van Tsjechov heet het daar dat deze schrijver vergeleken is met “Guy de Maupassant, met Falkland – Heyermans,⁵ maar hij heeft niet het mondaine van den eerste, noch het journalistiek-vluchtige en den nijldigen spot van den ander” (Stokvis 1909: 230-231).

De tweede literatuurgeschiedenis is de *Geïllustreerde geschiedenis der Russische letterkunde* van de “vader van de slavistiek” (Hinrichs 2005), Nicolaas van Wijk

³ Cf. Hinrichs (2005: 99). Van het Reve (1990: 47, 472, n. 21) noemt als eerste niet Stokvis, maar *Blik op Ruslands Letterkunde of overzicht [eig.: “overzicht”] der voornaamste oudere en nieuwere schrijvers, in proza en poëzij, welke Rusland heeft opgeleverd* (1838). Dat Van het Reve dit werk heeft geraadpleegd, blijkt verderop. In het “Aan den lezer” (1838: 5) zegt ene “L.” dat dit een bewerking, zeker niet zomaar een vertaling, is van een Duits origineel (m.n. van Heinrich Koenigs *Literarische Bilder aus Russland* van een jaar eerder).

⁴ Zo heeft Stokvis het over de door hem overigens zeer bewonderde “Tjodor Michailowietsj Dostojefskie” (1909: 120).

⁵ Samuel Falkland was een van de pseudoniemen van Herman Heijermans.

(1926). Dan is het de beurt aan de eerste Vlaming, Herman Thiery, die ook op de cover van zijn literatuurgeschiedenissen zijn beter bekende pseudoniem 'Johan Daisne' liet noteren. Daisnes *De Russiese literatuur: een geïllustreerde gids* (1945; 16 pp.) mag dan weinig meer zijn dan een veredeld foldertje (of prospectus), zijn drie jaar jongere, bijna vijfhonderd pagina's tellende *Van nitsjevo tot chorosjo! Een geïllustreerde en van bio-bibliografische aantekeningen voorziene anthologie der Russische literatuur sinds haar aanvang tot heden* is de eerste literatuurgeschiedenis (want dat is het toch eerder dan een bloemlezing) in ons taalgebied die ook de Sovjetschrijvers een plaats geeft. In de jaren zestig publiceerde de Nederlander Maria Antonius (Ton) Lathouwers verscheidene monografieën over de (Sovjet)russische literatuur, waarvan eigenlijk alleen *De hedendaagse letterkunde* (van 1900 tot 1965; met eerst een kort overzicht van de oudere letterkunde in 16 pp.) als een literatuurgeschiedenis kan worden beschouwd.

Daarna is het weer twee decennia wachten eer in 1985 Karel van het Reves *Geschiedenis van de Russische literatuur: van Vladimir de Heilige tot Anton Tsjechov* het licht ziet, en het typeert de eigenzinnige auteur dat hij, anders dan Daisne en Lathouwers, de Sovjetauteurs *niet* behandelt. Van het Reves *Geschiedenis* verscheen zeven jaar na zijn memorabele Huizingalezing *Literatuurwetenschap: het raadsel der onleesbaarheid* (1978, publ. 1979), waarmee hij duchtig keet had geschopt onder de literatuurwetenschappers. Het verwondert dan ook niet dat hij naar de daar ontvouwde standpunten teruggrijpt in zijn omstandige inleiding (Van het Reve 1990: 5-14).⁶ Die inleiding alleen al verdient een afzonderlijk artikel, omdat die als het ware Van het Reves 'literatuurhistoriografische poëtica' blootlegt. Ik zal er verderop dan ook nog naar teruggrijpen.

Na Van het Reve – om deze geschiedenis van Russische literatuurgeschiedenissen in het Nederlands te vervolledigen – hebben nog slechts drie slavisten en een historicus zich aan deze discipline gewaagd. In Vlaanderen is dat de slavist Emmanuel Waegemans (1986, 1996, 1999, 2009; waarbij de laatste twee meer of minder grondige herwerkingen zijn van de eerste), in Nederland de historicus Gerard Willem (Pim) van der Meiden (2000)⁷ en slavisten Arthur Langeveld (2006 = 2012) en Willem Weststeijn (2004), die bovendien samen *Moderne Russische literatuur: van Poesjkin tot heden* (2005) schreven. Al tellend stelt men vast dat in de genoemde

⁶ De hier gebruikte, vijfde herziene druk (uit 1990, en al lang de standaardversie; als dusdanig ook opgenomen in Van het Reves *Verzameld werk*, dl. 5, 2010b: 375-842) verschilt nauwelijks van de eerste uit 1985 (zie weliswaar n. 15).

⁷ Het is Van der Meidens bekende vriend, Maarten 't Hart, die precies het feit dat de auteur geen slavist is, aanprijst in het "Woord vooraf" op *Van Poesjkin tot Pasternak* (in Van der Meiden 2000: 7). Dat brengt immers een andere benadering met zich, aldus 't Hart, die benadrukt dat Van der Meiden natuurlijk wel goed Russisch kent. 't Hart was trouwens ooit enthousiast toehoorder bij Van het Reves Toergenjevcolleges, zie Van het Reves stuk daarover uit *NRC Handelsblad* (25 aug 1978; thans in Van het Reve 2010a: 800-806: "Leerling en meester," waarin laatstgenoemde ook zijn beruchte aanval op het darwinisme lanceert), alsook 't Hart (1991).

literatuurgeschiedenissen vóór Van het Reve gemiddeld zowat één keer per 150 bladzijden naar een Nederlandstalige schrijver wordt verwezen. In Van het Reves *Geschiedenis* vinden we echter meer dan twintig schrijversnamen uit onze streken. Na hem zakt dit aantal min of meer tot de te verwachten proporties.⁸

3. Nederlandse (Vlaamse) namen noemen

Niet alleen literatuurgeschiedschrijvers, ook hun lezers, houden ervan om op geregelde tijdstippen een bekende naam aan te voeren, respectievelijk te lezen, uit een andere (literaire) traditie dan de behandelde. In een pertinent artikel omtrent deze ‘techniek’ spreekt Jerzy Koch (2014: 34 en *passim*) van ‘comparatistische (vergelijkende) classificatie.’ Er bestaan jammer genoeg nog geen databanken om zoiets afdoend te controleren,⁹ maar Shakespeare behoort wellicht tot de top vijf van namen die we op dergelijke wijze terugvinden in het grootste aantal literatuurgeschiedenissen. Lezers daarvan worden immers geacht Shakespeare te kennen, ook al zagen ze bijvoorbeeld alleen maar een verfilming van *Romeo and Juliet*. In deze paragraaf gaat het echter niet om schrijvers van het kaliber van Shakespeare of andere coryfeeën uit de Engels(talig)e literatuur, die de jongste eeuw is uitgroeid tot de bekendste ter wereld en dus logischerwijze veel ‘stof’ (in dit geval: schrijversnamen) tot verwijzing biedt.¹⁰ In wat volgt, beperk ik me tot namen van Nederlanders en Vlamingen, en dat heeft een wat andere typologie opgeleverd (3.1-3.4) dan wanneer ik me zou hebben gericht op *alle* niet-Russische schrijvers, of bijvoorbeeld enkel op Engelstalige (cf. n. 12).

3.1. Rus X heeft Nederlander/Vlaming Y ontmoet

De eerste vorm, die van het noemen van Nederlander/Vlaming Y omdat Rus X hem/haar ontmoet heeft, is als het ware de meest ‘fysieke’ (daarom plaats ik die bovenaan). Van het Reves geschiedenis reikt maar tot Tsjechov en vanwege de grote afstand, zeker in die tijden, tussen ons taalgebied en Rusland kwamen zulke ontmoetingen uiteraard nauwelijks voor. En *als* ze al plaatsvonden, hadden ze daarom nog geen betekenis voor de transnationale literatuurgeschiedenis, zoals wel blijkt uit het ene geval in Van het Reves *Geschiedenis*:

⁸ Vermeldenswaard is wel de uitzonderlijke indeling van Weststeijns *Russische literatuur*, nl. in hoofdstukken die eerder (of eigenlijk) essays zijn. Vooral het hoofdstuk “Het schuldprobleem bij Dostojevski en Vestdijk” (Weststeijn 2004: 262-267) valt daar in het kader van deze bijdrage op. Eveneens opvallend is dat Vestdijk wel bij Van het Reve (1990: 12, 309; cf. infra) wordt genoemd, maar nergens naar aanleiding van Dostojevski.

⁹ Karl Erik Rosengren (1987) deed, met zijn *mentions*, nochtans veelbelovend werk in die richting, maar beperkt zich helaas tot de Zweedse letterkunde. Recent gebruikte Floor van Renssen (2013: 138-170) die *mentions* m.b.t. de moderne literatuur van de Lage Landen.

¹⁰ Zeker ook in niet-Engelstalige literatuurgeschiedenissen (cf. infra: Byron n.a.v. Poesjkin).

Hij [Vasili Zjoekovski (1783-1852)] leerde Russisch aan de Duitse vrouwen van de broers van Alexander I, Nicolaas en Michail. Bij de dames aan het hof was hij zeer populair. In 1826 werd hij leermeester van Alexander Nikolajevitsj, de latere Alexander II. In 1838-39 maakte hij met zijn pupil een grote studiereis door Europa, waarbij ook Nederland werd bezocht. In Zjoekovski's dagboek kan men een tekening aantreffen van de grafkelder der Oranjes te Delft, en in het tsaar Peterhuisje in Zaandam (waar Peter nooit gewoond heeft) schreef hij een gedicht op de muur: [...]. Jacob van Lennep, die hij in ons land ontmoette, maakte er een vertaling van. (Van het Reve 1990: 76)

Van Lennep komt elders niet voor in de *Geschiedenis*. Behalve Van het Reves voorliefde voor het anekdotische blijkt uit dit eerste fragment ook al goed zijn oriëntatie op het Nederlandstalige doelpubliek.

3.2. Rus X is beïnvloed door Nederlander/Vlaming Y of vice versa

De meest voor de hand liggende reden om een schrijver te noemen uit een andere literaire traditie dan de behandelde, is dat een schrijver – in ons geval Rus X – is *beïnvloed* (om een term te hanteren die misschien passé is, maar die iedereen wel begrijpt)¹¹ door het werk van zo'n buitenlander. Dat gebeurt al een paar keer in Stokvis' literatuurgeschiedenis. Daar lezen we, behoorlijk sec, van de zonet genoemde dichter Zjoekovski: "vertaalt Homerus, volgt Bürger en Schiller na" (Stokvis 1909: 31). Bürger en Schiller vallen duidelijk onder de categorie 'invloed-uitoefenaars.'¹² Wat verderop, naar aanleiding van Poesjkins *Jevgeni Onegin* [*Eugenius Onjigien*] valt, zoals gewoonlijk, de naam van Byron.¹³ Dat is ook het geval in Van Wijks (1926: 102) Poesjkinhoofdstuk en op twee plekken in dat van Van het Reve; een eerste keer tijdens diens uitvoerige beschrijving van Poesjkins korte, maar ongemeen boeiende leven (1990: 134-149):

In Kisjinjov [Chişinău] maakte Poesjkin kennis met Pestel, een van de vijf later gehangen dekabristen. Ook leerde hij Alexander Ypsilanti kennen, later leider van de Griekse opstand tegen de Turken. Hij vrijde volgens sommigen met een Griekin die de minnares van Byron heette te zijn geweest.

¹¹ Ook vandaag gaan nog heel wat artikelen en boek(hoofdstuk)ken over literatuur welbeschouwd over 'invloed,' maar men is intussen gelukkig wel meer en meer losgekomen van de 'passieve' connotatie die zo lang aan het begrip kleefde (denk aan wendingen als 'beïnvloed worden' en 'invloed ondergaan'), alsof het omspringen met de literaire erfenis niets actiefs in zich draagt (cf. Clayton en Rothstein 1991: 6).

¹² De andere 'anderstalige auteur' (of fictieve blinde bard), Homerus, wordt dus vermeld omdat hij door Rus X vertaald werd. Aangezien (weinig verrassend) geen enkele Russische schrijver (t.e.m. Tsjechov) een Nederlandstalig werk vertaalde (iets dergelijks zou Van het Reve de lezer zeker niet onthouden), ontbreekt de onderverdeling 'Rus X vertaalde Nederlander/Vlaming Y' in mijn typologie.

¹³ Al van bij Stokvis (1909: 35-37) wordt erop gewezen dat het poëem uiterlijk wel sterk "Byroniaansch" is, maar inhoudelijk veel minder.

Hij had vage plannen om zich net als Byron bij de Grieken aan te sluiten. Hij las Byron, voor zover zijn gebrekkige kennis van het Engels dat toeliet. Op 7 (19) april 1825 zou hij aan zijn broer Lev schrijven: 'Ik heb een mis laten lezen voor de zielerust van Byron (vandaag is het zijn sterfdag) [...]' ¹⁴ Dat doet een beetje denken aan la messe de Frédéric II pour le repos de l'âme de m-r de Voltaire.' (Van het Reve 1990: 139)

En vervolgens in de alinea waarin hij dan eindelijk overgaat op Poesjkins werk:

Dat was Poesjkins leven. Nu zijn werk. Het is toch al moeilijk iets over enig kunstwerk te zeggen behalve dat je het mooi, lelijk, aangrijpend, vervelend, vermakelijk vindt. Bij Poesjkin komt daar de moeilijkheid bij, dat zijn werk zo 'gewoon' is. Het is werk uit de eerste decennia van de vorige eeuw, maar dan zonder het exuberante van Hoffmann, de uitvoerigheid van Byron, de bizarre humor van Gogol, de kneuterigheid van de *Camera obscura*, zonder het schwärmerische van de Lake poets of van Heine. Het is weinig spectaculair wat woordkeus, prosodie, onderwerp betreft. (Van het Reve 1990: 149)

Weer illustreren de blokцитaten verschillende aspecten van Van het Reves literatuurhistoriografische stijl tegelijk, het eerste vooral – opnieuw – zijn hang naar anekdotiek. Enkel uit "[h]ij las Byron" kunnen we met wat goede wil afleiden dat Byron Poesjkin beïnvloed of minstens geïnspireerd heeft, uit de andere verwijzingen naar de avontuurlijke Engelsman blijkt dat geëenzins. Toch lijken we uit de hoge frequentie waarmee Byrons naam hier voorkomt te kunnen opmaken dat Van het Reve ervan uitgaat dat zijn lezer er wel weet van heeft dat Byron Poesjkin heeft beïnvloed. Daarop wil Van het Reve niet verder ingaan, nee, in het tweede citaat zegt hij juist waarin Poesjkin van Byron *verschilt*. Datzelfde tweede citaat verwijst impliciet naar Van het Reves misprijzen van de vruchten der literatuurwetenschap ("Het is toch al moeilijk"...; cf. Weststeijn 1985: 5) en toont tevens de manier waarop Van het Reve zich van andere (niet-Russische) schrijversnamen bedient bij zijn typering van de op dat moment behandelde Rus X. Daarbij treffen we ook een Nederlander aan, of althans een van zijn werken, *Camera obscura*. Zoals we nog zullen zien, kenmerkt het Van het Reve dat hij aanneemt dat zijn lezers dat werk kennen. ¹⁵

Hoger beloofde ik terug te zullen grijpen naar Van het Reves programmatische inleiding op zijn *Geschiedenis*. Nu we, enkele Van het Reveцитaten later, bij de

¹⁴ Deze vierkante haken zijn van Van het Reve zelf.

¹⁵ De auteur van *Camera obscura*, Nicolaas Beets, wordt nergens genoemd (evenmin zijn pseudoniem Hildebrand), maar zijn naam prijkt toch in het personenregister (Van het Reve 1990: 493). De *Camera* zelf wordt ook vermeld naar aanleiding van een iet of wat vergelijkbaar jeugdwerk van toneelschrijver Aleksandr Ostrovski (Van het Reve 1990: 368; in de eerste uitgave van 1985 heet die nog abusievelijk "Nikolaj").

parameter ‘invloed’ zijn aanbeland, haal ik aan wat hij daarover in zijn inleiding te zeggen heeft.

Daar is erg veel over geschreven, waarbij in het voorbijgaan moge worden opgemerkt dat een heel belangrijke literaire invloed, de *negatieve*, zo weinig ter sprake komt: een goede schrijver, die uit zichzelf misschien geneigd zou zijn romans à la Toergenjev te schrijven, laat dat wel uit zijn hoofd als hij de romans van Toergenjev gelezen heeft. [...]

Daar komt nog het volgende bij: een goede schrijver – en een literatuurgeschiedenis gaat nu eenmaal vooral over schrijvers die de moeite van het lezen waard zijn – stijgt eigenlijk boven alle invloed uit. Zeker, het proza van Poesjkin is beïnvloed door Voltaire, Chamfort, Karamzin, Walter Scott, Marlinski – maar uit die invloeden is iets ontstaan dat geheel uniek is. Het is natuurlijk leuk om te zien dat bepaalde zinsneden van Poesjkin regelrecht uit Marlinski komen, maar Poesjkins verhalen zijn oneindig veel beter dan die van Marlinski. Die invloed zou ook uit C. Joh. Kieviet kunnen komen als Poesjkin die toevallig gelezen had. Kennis van al die invloeden verschaft ons geen enkele informatie over de kwaliteit van Poesjkins proza. (Van het Reve 1990: 8; Van het Reves nadruk)

Of literatuurgeschiedenis enkel over (nu nog) lezenswaardige schrijvers dient te gaan, daarover valt te discussiëren,¹⁶ maar dat het aanduiden van invloeden niet alleenzaligmakend is, wordt overtuigend beargumenteerd. Dat Poesjkin minder ‘uitvoerig’ was dan Byron (cf. supra) zou een gevolg kunnen zijn van zulke ‘negatieve invloed.’ Ook hier ontwaren we een Nederlandse (jeugdboeken-) schrijver, ditmaal de geestelijke vader van Dik Trom, Cornelis Johannes Kieviet (1858-1931), die hier uiteraard precies wordt genoemd omdat hij *geen* invloed heeft – zelfs niet *kan* hebben – uitgeoefend op Poesjkin.

Het zogeheten ‘perifere’ karakter van de Nederlandse literatuur (cf. Van Es en Heilbron 2015: 298), en natuurlijk van de taal waarin die geschreven is, verklaart gegarandeerd het feit dat in heel Van het Reves *Geschiedenis* niet een Nederlander of Vlaming wordt genoemd omdat die een Rus zou hebben beïnvloed. Eén keer komt het voor dat een Rus (eig. twee Russen) een Nederlander blijkt te hebben gelezen, al is het discutabel of die tot de Nederlandse literatuur behoort. Nikolaj Gogol en Sergej Aksakov lazten immers de laatmiddeleeuwse, in de buurt van Zwolle werkzame Thomas a Kempis, die in het Latijn schreef (Van het Reve 1990: 206).

Invloed kan natuurlijk ook in de andere richting optreden, wanneer Rus X Nederlander/Vlaming Y heeft beïnvloed. Zoiets verwacht je eerder in een

¹⁶ En dat gebeurt dan ook regelmatig, in het bijzonder na het verschijnen van nieuwe literatuurgeschiedenissen, zie bv., m.b.t. de Nederlandse letteren, Bel (2004) en Oosterholt (2010), en m.b.t. de Afrikaanse Van Coller (2014).

geschiedenis van de Nederlandse letterkunde, maar bij Van het Reve komt toch een keer een geval voor, weliswaar niet zozeer van invloed als dan toch van *Nachleben*, met name Hendrik Marsmans verwijzing, in een mijmerend kwatrijn, naar Lev Tolstoj's *Oorlog en vrede*.¹⁷

3.3. (Het werk van) Rus X doet denken aan (dat van) Nederlander/Vlaming Y

Op invloeden wijzen kan wel "leuk" zijn, herinneren we ons uit Van het Reves inleiding, maar de interessantste schrijvers lieten zich juist niet te zeer beïnvloeden, al zeker niet door een en dezelfde schrijver. In bovenvermeld citaat over wat het werk van de grote Poesjkin allemaal *niet* is (Van het Reve 1990: 149), troffen we verschillende namen van schrijvers en werken aan, ook de Nederlandse *Camera obscura*. De manier waarop die namen daar worden aangevoerd, hoort bij de categorie 'X doet eventueel denken aan Y,' zonder dat er (op een bepaald vlak) van directe invloed sprake is (of kan zijn), of zonder dat die echt tot uiting komt. Toch staan dergelijke namen daar gewoonlijk niet toevallig, hun functie bestaat er namelijk in een voor het betoog van de literatuurhistoricus passende 'context' te scheppen, zoals Koch (2014: 32 en passim) doeltreffend aantoonde. De techniek die hij in zijn Afrikaanse artikel de "kortpad-manier" (iets als 'shortcutwijze') van comparatistische classificatie noemt – Kochs voorbeeld: het typeren van Charles Etienne Boniface als de 'Zuid-Afrikaanse (of Kaapse) Molière'¹⁸ – komt op de vele plaatsen waar Nederlandstaligen worden genoemd, wat verrassend, nergens in Van het Reves *Geschiedenis* voor. Het zou toch niet 'on-Van het Revi-aans' zijn geweest om bijvoorbeeld Tsjechov te laten doorgaan voor de 'Russische Elsschot.'¹⁹ Ook al houdt dat dan geen of weinig steek, het zou Van het Reve een gemakkelijke context hebben geboden om te zeggen waarom (niet). Met de Franse fabeldichter Jean de La Fontaine doet Van het Reve (1990: 67-68) het wel. Ivan Krylov (1769-1844) noemt hij – precies zoals Daisne het deed (1948: 47)²⁰ – de "Russische La Fontaine," waarmee 'automatisch' wordt aangegeven dat er geen

¹⁷ Van het Reve (1990: 416) citeert Marsman bij de bespiegelingen ter afronding van zijn Tolstojhoofdstuk "'In deze kleine kamer vind ik soms nog vrede,' schreef de Nederlandse dichter Marsman. 'Al wat daarbuiten ligt heeft voor mij afgedaan; wat rest mij nog, dan 'Krieg und Frieden' lezend, tot mijn verwoeste dromen in te gaan.'" Dit is het op zichzelf staande gedicht "Voor het inslapen," het laatste van "Drie kwatrijnen" (uit de periode 1929-1933; cf. Marsman 1941: 98).

¹⁸ Koch (2014: 32-34). De Bulgaarse Roumiana Stantcheva (2011: 306) noemt diezelfde techniek "comparison-labeling," haar voorbeeld: het typeren van de Roemeense schrijver Panait Istrati als de '(Maksim) Gorki van de Balkan.'

¹⁹ Dat voorbeeld ontleen ik indirect aan Vladimir Ronin (2013: 124), bij wie – andersom – Elsschot de "Vlaamse Tsjechov" heet. Dat houdt al meer steek, want Elsschot komt na Tsjechov en Tsjechov is wereldwijd bekender dan Elsschot. Een gelijkaardig, bepaald vleiend 'Vlaams-Russisch' geval, Streuvels als de 'Vlaamse Tolstoj,' biedt Carolina De Maegd-Soëp (1980: 170).

²⁰ Nergens verwijst Van het Reve naar Daisne of enige andere Nederlandstalige literatuurgeschiedenis, behalve eenmaal naar die alleroudeste bewerking *Blik op Ruslands letterkunde* (cf. infra).

twijfel over kan bestaan: Krylov is de grootste en bekendste fabeldichter van de Russische letteren.

Maar 'X doet denken aan Y' behelst natuurlijk veel meer dan deze ene specifieke vergelijkingstechniek, en wel zo dat de grootste groep vermelde Nederlanders/Vlamingen makkelijk bij deze ruime categorie zijn onder te brengen. Zo belandt Van het Reve in zijn paragraaf over Ruslands "eerste leesbare dichter," Gavriil (of Gavrila) Derzjavin, bij Vondel en Klaas van der Gracht:

Een tweede beroemd gedicht [van Derzjavin] is de ode *God* (Bog) uit 1784, waarvan naast alleen al vijftien Franse vertalingen ook vertalingen zijn verschenen in het Duits, latijn [sic], Italiaans, Spaans, Japans, Pools, Tsjechisch en Engels. Het is een ode van het soort dat vroeger gebruikelijk was: Hallers *Ode an die Unsterblichkeit*, Vondels *Wie is het, die zo hoog gezeten*, Klaas van der Grachts *Grootmachtig opperheer, verbazing, hoogverheven*. (Van het Reve 1990: 47)

Vondel mag dan in Keulen zijn geboren, iedereen vindt hem terecht een Nederlander, Klaas(je) van der Gracht, op zijn beurt, is echter een *fictieve* Nederlander. Het is inmiddels duidelijk dat Van het Reve ook graag zijn grote kennis etaleert van de *niet*-Russische letteren. Dat hij er niet bij zegt dat die Van der Gracht een figuur is uit Multatuli's *De geschiedenis van Woutertje Pieterse* (en dus uit zijn *Ideeën*, 1879: 276), wekt de indruk dat je je als lezer toch enigszins dient te schamen als dat niet tot je literaire bagage behoort. Ook bij Hallers *Ode an die Unsterblichkeit* ontbreekt enige duiding. Of Van het Reve het poëtische oeuvre van de Zwitserse medicus en botanicus Albrecht von Haller (1708-1777) werkelijk zo goed kende, mag echter betwijfeld worden, ook al promoveerde Haller te Leiden, waar Van het Reve later zo lang hoogleraar zou zijn. Diezelfde Duitse ode wordt immers genoemd naar aanleiding van diezelfde Russische in die al vermelde negentiende-eeuwse *Blik op Ruslands letterkunde* (zie n. 3):

De ode: aan de Onsterfelijkheid, van HALLER, schijnt invloed op de genoemde: aan God, gehad te hebben. DERSHAWIN, een mensch van zeer Godsdienstigen zin, heeft, naar men verhaalt, lang van deze ode zwanger gegaan, zonder woorden voor zijne gewaarwordingen te hebben kunnen vinden, tot hij op zeker dag, uit de kerk komende, dermate in verrukking geraakte, dat hij op eens het gansche stuk op de plaats op het papier stelde. (*Blik* 1838: 40)

Die laatste anekdote heeft de *Geschiedenis* dan weer niet gehaald, al zou zij daar zeker niet hebben misstaan. Doordat Van het Reve bij zijn bronverwijzingen niet bepaald minutieus te werk gaat,²¹ kan de lezer soms dus te snel denken dat de

²¹ Pas twee alinea's verder volgt, m.b.t. andere informatie, een referentie aan *Blik op Rusland*. Voor die verwijzing naar Haller, zie ook Lettenbauer (1958: 76).

hoogleraar Russische letterkunde ook goed thuis was in de achttiende-eeuwse Duitse *Odendichtkunst*.

Is er in het citaat met de vier oden nog een band – namelijk ‘X doet thematisch (en evt. qua toon en register) denken aan Y’ – tussen de genoemde *werken*, in het volgende geval heeft de overeenkomst enkel te maken met parallelle in ‘schrijversbiografieën’:

Als schrijver lijkt hij [de realist Aleksej Pisemski (1821-1881)] af en toe op Elsschot. Net als Elsschot had hij zijn eigen werk soms niet in huis, en toen hij een toespraak over Poesjkin moest houden op de bekende herdenking van 1880 moest hij een exemplaar van diens werk lenen. Hij had zelfs geen Shakespeare in huis, wat Elsschot wel had. (Van het Reve 1990: 365)

Ook bij Tolstoj leidt een leuk ‘biografisch weetje’ de literatuurhistoricus (af) naar de Nederlandse letteren. Op zijn reis door onder meer Zwitserland vond Tolstoj de waterval te Schaffhausen “een ‘abnormaal, nietszeggend schouwspel” (Van het Reve 1990: 396). Daar staat dan een noot bij, maar daarin ontdekken we niet waar Tolstoj dat zelf, of iemand anders over hem, schreef. Van het Reve verwijst daar enkel naar een passage uit de *Max Havelaar*:

Ik wil nooit weer watervallen zien, althans niet als ik er een omweg voor moet maken. Zij zeggen mij niets.’ ‘Zij geven geluid, maar spreken niet... zij roepen “rroe... rroe... rroe...”... Roep gij eens zesduizend jaar, of langer, “rroe, rroe”... en zie eens hoe weinigen u voor een onderhoudend mens zullen aanzien.’ (Van het Reve 1990: 488-489, n. 170)

Ook de herkomst van deze passage (Multatuli 1992: 109) geeft Van het Reve niet aan, maar vermits hij zich moeilijk kan indenken dat je de *Havelaar* niet rond je dertiende à veertiende voor het eerst hebt gelezen,²² zou hij zo’n bronverwijzing vast beledigend hebben gevonden.

3.4. Nederlander/Vlaming Y is geen schrijver

Deze laatste categorie lijkt een randgeval, ook al omdat zij, toegegeven, niet gedekt wordt door de vlag of titel van deze bijdrage (met daarin “schrijvers”). Als men echter kan verwijzen naar literatoren op biografische in plaats van ‘literaire’ gronden, kan men dat ook naar *niet*-literatoren doen, en dat kunnen dan Nederlanders of Vlamingen zijn. Naar aanleiding van de schilderijenverzameling die Toergenjev op zijn oude dag begon aan te leggen, treffen we er twee aan, metonymisch gebruikt: “Hij had overigens een Ruisdael en een Van der Neer” (Van het Reve 1990: 484, n. 120). We mogen aannemen dat die verzameling ook Franse en andere meesters bevatte, maar Van het Reves

²² Nl. in “Wat waren zij kwaad” (1979), zijn reactie op de kritieken op zijn Huizingalezing (Van het Reve 2010a: 259). In 1985 had hij die mening blijkaar toch al bijgesteld (zie Brokken 2011: 92).

gebruik van het woord “overigens” betekent duidelijk iets als ‘het zou speciaal u, Nederlandstalige lezer, kunnen interesseren, dat Toergenjev ook een paar schilderijen van bij ons had.’

Iets gelijkaardigs vinden we in dit citaat over Tsjechov: “In 1890 kwam hij op de gedachte een reis te maken naar het in 1643 door Gerrit de Vries ontdekte eiland Sachalin, dat sinds 1875 officieel bij het Russische rijk hoorde en voornamelijk als strafkolonie werd gebruikt” (Van het Reve 1990: 456). Nu is het zo dat Gerrit de Vries in feite een wielrenner was en de voornaam van die Friese ontdekkingsreiziger eigenlijk Maarten, maar mijn punt is natuurlijk dat het weetje van die ontdekking door een van de ‘onzen’ waarschijnlijk niet zou worden opgedist als het leespubliek uit anderstaligen had bestaan.

4. Waarom worden (precies) die Nederlandstaligen genoemd?

Het eerste deel van het antwoord daarop kan ik doen aansluiten op wat net voorafgaat. Die Nederlandstalige schrijvers en andere taalgenoten worden in de *Geschiedenis* genoemd omdat Van het Reve's publiek nu eenmaal eenvoudigweg ook uit Nederlandstaligen bestaat, dus zeg maar: bij wijze van ‘tegemoetkoming.’ Dat daarvoor niet per se *personen* of *werken* moeten worden genoemd, bewijst nog volgend voorbeeld uit de openingspagina van het Tolstojhoofdstuk, waar we over Levs vader, graaf Nikolaj Tolstoj, lezen:

Hij moet²³ model gestaan hebben voor Nikolaj Rostov [uit *Oorlog en vrede*], wiens vader Ilja weer lijkt op Tolstojs grootvader Ilja Tolstoj, die op grote voet leefde, een eigen orkest en een eigen schouwburg had, bals en diners gaf, zijn linnengoed in *Nederland* liet wassen, bleken en strijken [...]. (Van het Reve 1990: 391; mijn nadruk)

Had die Ilja iets buitenissigs in Zweden of Perzië laten doen, dan zou Van het Reve – hem kennende – dat mogelijk ook wel hebben vermeld, maar met die verwijzing naar Nederland is het appel aan het doelpubliek hier hoe dan ook andermaal gegarandeerd. Anderzijds zou zo'n Nederlandweetje in literatuurgeschiedenissen voor Noorse of Iraanse lezers zeker aan wetenswaardigheid inboeten. Onderhand is wel duidelijk dat Van het Reve bij het schrijven van zijn *Geschiedenis* – anders dan bijvoorbeeld Emmanuel Waegemans²⁴ – nooit kan

²³ Niet onterecht heeft Weststeijn (1985: 5) zijn bedenkingen bij Van het Reve's veelvuldige gebruik van een dergelijk ‘moet.’

²⁴ Of Waegemans – die hier en daar nochtans ook aan Nederlandstaligen, maar algemeen toch eerder aan West-Europeanen die thuis zijn in de letteren appelleert – zulke hoop bij het schrijven koesterde, weet ik niet, maar feit is dat zijn ‘neutralere’ stijl (en uiteraard zijn ontzagwekkend vermogen alles overzichtelijk te houden) er mee voor hebben gezorgd dat zijn *Geschiedenis* in het Duits, Frans, Spaans en zelfs het Russisch werd vertaald.

hebben gehoopt dat dit werk ooit zou worden vertaald. Daarvoor richt hij zich merkbaar te zeer en te graag op zijn doelpubliek.

Dat vaak uitgesproken appel aan het lezerspubliek hoort onmiskenbaar bij wat we met Koch (2014: 36) reeds hoger als het scheppen van een geschikte 'context' hebben aangeduid, ingebed in de "leser se verwysingsveld." Via al dan niet stevig gefundeerde verwijzingen naar schrijvers uit andere tradities dan de behandelde, wordt tegelijk met die context ook een 'sfeer' gecreëerd, aldus Koch bij zijn onderzoek naar de representatie en positionering van N.P. van Wyk Louw, de nestor van de Afrikaanse literatuur, en zijn oeuvre in diverse literatuurgeschiedenissen:

Wat doen [literatuurhistoricus Rob] Antonissen eintlik hier? Dis duidelik geen analise nie, daar word geen bewyse gegee vir die bestaan van invloede en inspirasies nie. Maar of die naasmekaarstellings van Van Wyk Louw en ander skrywers iets konkreets oplewer, of dit waar is of nie, moet 'n mens erken dat daar bloot uit die opnoem van name 'n konteks en 'n sfeer geskep word. En teen hierdie agtergrond wat uit die voorste woordkunstenars uit die wêreldletterkunde opgebou word, word Van Wyk Louw se digkuns geposisioneer as relevante bydrae tot die letterkunde. (Koch 2014: 46)

Als die Nederlandstaligen bij Van het Reve nu werkelijk tot "die voorste woordkunstenars uit die wêreldletterkunde" zouden behoord hebben, dan zou die Russische schrijvers als het ware een werkbare transnationale positionering zijn toegemeten. Gewoonlijk is dat bij Van het Reve echter *niet* zo, met als gevolg dat de 'relevantie' van dergelijke 'bijdragen tot de letterkunde' althans in zijn geval dient genuanceerd.

Een dienstbare context en sfeer kunnen immers pas ontstaan wanneer de lezer (de context en sfeer van) het werk van de 'auteurs-vergelijkers' kan oproepen. In 3.3 citeerde ik al Van het Reves typering van Pisemski's persoon met behulp van Elsschot (of beter Alfons De Ridder). Van het Reve hangt daar nog twee zinnen aan die al meer met literair werk van doen hebben:

Ook de grote 'snelheid' van zijn [Pisemski's] verhalen doet aan Elsschot denken, maar dan een Elsschot die, aangemoedigd door het succes en het geld dat zijn boeken oprachten, een aantal lange romans schrijft. Een andere manier om zich Pisemski voor te stellen is: Elsschot plus Isaac Bashevis Singer, aangelengd met Mr. Roothaert. (Van het Reve 1990: 365)

Elsschot(s stijl) is mij vertrouwd, van de Pools-Joods-Amerikaanse Singer las ik ook wel iets, maar hoewel ik al had gehoord van doctor Vlimmen, was zijn geestelijke vader Anton Roothaert mij onbekend. Men kan zich dus afvragen hoeveel van Van het Reves lezers zich op basis van zo'n omschrijving echt een voorstelling kunnen maken van die Pisemski, en of die dan de context en sfeer die Van

het Reve in gedachten had, benadert. Vanzelfsprekend dienen we er rekening mee te houden dat de *Geschiedenis* intussen dertig jaar oud is. Elsschots ster is nog niet gedaald. Singer als gedateerd beschouwen, zou hoogst oneerbiedig zijn, maar zijn naam was wellicht bekender in het verschijningsjaar van de *Geschiedenis*, 1985, zeven jaar nadat Singer de Nobelprijs voor de Literatuur kreeg. Dat ik Roothaert niet kende, kan eraan liggen dat ik te jong en Vlaming ben. Hoe het ook zij, dat Van het Reve graag dingen doet waarvan men zich in literatuurgeschiedenissen gewoonlijk weerhoudt, is iedereen overduidelijk en hoefde niet bewezen. Stilaan aan het eind van deze bijdrage komend past het echter wel om precies op basis van voorgaande bevindingen omtrent die Nederlandstaligen nog even stil te staan bij de kwestie in hoeverre zijn *Geschiedenis* nu echt een literatuurgeschiedenis is.

Een gangbare indeling is die tussen wetenschappelijke en populariserende literatuurgeschiedschrijving. Zeker, eenzelfde literatuurgeschiedenis kan een exponent zijn van *beide* soorten, zoals Gillis Dorleijn (2013: 17-19) terecht opmerkt over de grootscheepse Taaluniereeks *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur*, maar met de tweedeling kun je hoe dan ook de intenties van eender welke bestudeerde literatuurhistoricus handig en bevattelijk typeren.

Voor wetenschappers, zeg maar, academici, meer bepaald slavisten (in spe) heeft Van het Reve het dikste boek uit zijn bonte oeuvre zeker niet geschreven. Van een hoogleraar Slavische letterkunde kun je wel verwachten dat, als die een literatuurgeschiedenis gaat schrijven, hij als doelpubliek dan zijn (en andere Nederlandstalige) studenten slavistiek in het achterhoofd houdt, maar niets bleek minder waar. De *Geschiedenis* verscheen pas twee jaar na Van het Reves emeritaat – pas met pensioen had hij de handen vrij voor het reeds begin jaren zeventig aangevatte werk (cf. Brokken 2011: 101) – zodat het resultaat althans geen praktisch nut kon hebben voor de *eigen* studenten. En ook niet voor latere slavisten in spe, want zo merkte Weststeijn (1985: 5), later ook zelf literatuurhistoricus (cf. supra) en professor Russische letterkunde, op in zijn recensie: “Voor een eerstejaars slavist biedt het boek al te weinig.” Curieus genoeg draaide Van het Reve er zijn hand niet voor om om studenten “volledig uit het hoofd”²⁵ te laten leren wat hij zelf allicht ‘onleesbare’ overzichten vond (cf. Van het Reve 1990: 12).

²⁵ Bij Hinrichs (2005: 337), een oud-student van Van het Reve, lezen we dat de eerstejaars het zogenaamde “Tentamen Van Wijk” dienden af te leggen. Dit bestond hierin dat men Van Wijks geschiedenis (cf. supra) “volledig uit het hoofd diende te leren om daarover schriftelijk de vragen te kunnen beantwoorden die waren bedacht door Karel van het Reve” (zie ook Van der Meiden 2000: 144). Ook oud-studente en vertaalster Eva van Santen kreeg in het eerste jaar Van Wijk te studeren, waarbij Van het Reve naar “pietluttige details” viste. In de hogere jaren fungeerde Wilhelm Lettenbauers *Russische Literaturgeschichte* (1958) als handboek (e-mailcorrespondentie, 3-8 juni 2015, met Van Santen, waarvoor dank). Het is kras – misschien een statement, maar toch ook wat flauw – dat Van het Reve Van Wijk noch Lettenbauer ook maar ergens vermeldt op de 521 pagina’s van zijn *Geschiedenis* (wel wordt Lettenbauer in zijn hemd gezet in Van het Reve 2010a: 488).

Een (populariserend) naslagwerk voor de geïnteresseerde leek is het echter evenmin geworden. Daar had zelfs de twee jaar terug overleden Van het Revebewonderaar Hugo Brandt Corstius, alias Piet Grijs (1989: 169), het moeilijk mee: "Ik begrijp niet voor wie dit boek geschreven is. Niet voor slavisten. Ook niet voor leken. Alle citaten in het Duits, Frans en Engels zijn onvertaald [...] en er wordt ook verder veel eruditie voorondersteld." ²⁶ Zo is het opvallend dat de *Geschiedenis* ervan uitgaat dat de lezer de rijke inhoud van Tolstoj's *Oorlog en vrede* (waarover Van het Reve met geen woord rept; 1990: 405-407) kent.

In zijn inleiding stoot Van het Reve (1990: 11) zich spottend aan literatuurhistorici die te veel auteursnamen en titels vermelden, waarna hij te kennen geeft: "Zelfs binnen het systeem van 'liever zo veel mogelijk over zo weinig mogelijk schrijvers' heb ik het aantal namen beperkt gehouden" (Van het Reve 1990: 12). Daardoor *kon* de geschiedenis simpelweg geen goed (bruikbaar) naslagwerk worden, al is het "Personenregister" uitmuntend. Volgens Grijs had de *Geschiedenis* "Twintig schrijversportretten" moeten heten, ²⁷ en hij heeft hier meer dan een punt, want naast de twintig hoofdstukken die als titel een auteursnaam dragen, ²⁸ zijn er slechts zeven andere. Overzichtelijk aaneenpraten doen die zeven die twintig portretten allerminst, want maar liefst zes van de zeven gaan aan het eerste portret, dat van Poesjkin, vooraf.

Iedereen die een (letterkundige) dissertatie heeft afgerond, kent het monnikenwerk om de verschillende hoofdstukken van het betoog overtuigend in het grotere geheel te plaatsen en de relevantie van elk ervan te beargumenteren. Je zou kunnen zeggen dat Van het Reve zich dergelijke moeite heeft willen besparen. Zelf verwoordt hij dat niet in dergelijke termen, maar tegen het einde van zijn eigenwijze inleiding weerklinkt wel een mogelijke verklaring waarom hij de gemakkelijkere ²⁹ - overzichtsparagrafen ontwijkende - weg heeft gekozen: "dat er namelijk maar één geldige reden is voor het schrijven van zo'n geschiedenis, en die reden is niet het nut dat zo'n boek zou kunnen afwerpen, maar de aardigheid die de schrijver heeft gehad in het maken en die de lezer zou kunnen hebben bij het lezen. De rest is onzin" (Van het Reve 1990: 11).

²⁶ Uit zijn stuk over de *Geschiedenis* met de veelzeggende titel "Inhoud 7+, stijl 9, compositie 4½" (Grijs 1989: 166-170).

²⁷ Grijs (1989: 167). Merk op dat 't Hart (in het woord vooraf op Van der Meiden 2000: 7) Van het Reve min of meer hetzelfde aanwrijft, al geeft hij toe dat Van der Meiden opzet "enigszins vergelijkbaar" (*ibid.*) is. Dat is een understatement: acht van diens negen hoofdstuktitels zijn familienamen van Russische schrijvers (die alle acht ook bij Van het Reve een hoofdstuk kregen).

²⁸ Telkens enkel de familienaam, behalve bij "Afanasi Fet" (Van het Reve 1990: 311). Er is, anders dan bij Tolstoj, geen andere schrijver met die naam, dus vond Van het Reve de titel "Fet" waarschijnlijk te kort.

²⁹ Jeroen Brouwers (cf. 1994: 243) zou hier m.b.t. Van het Reve allicht zeggen: 'de luie weg.'

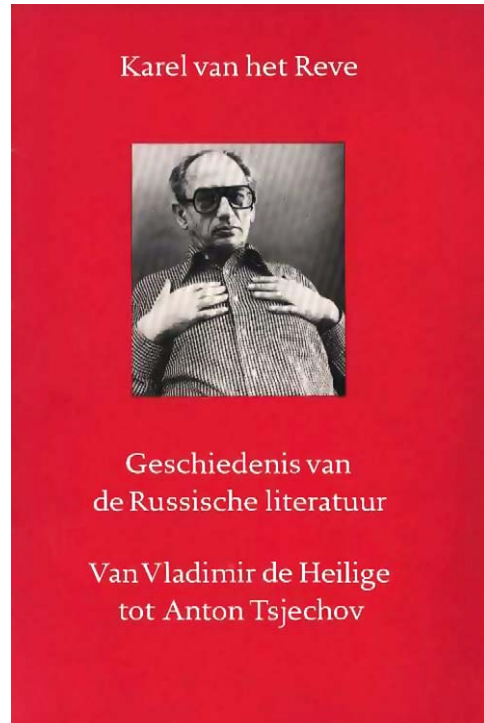
“Aardigheid” dus,³⁰ daarmee wil Van het Reve (dat we) heel zijn aanpak legitimeren, en we kunnen ons inderdaad prima voorstellen dat hij er aardigheid in heeft gehad om te pas en vooral te onpas naar die Nederlandstalige schrijvers te verwijzen. Dat deed hij stellig niet om de – transnationaal Russisch-Nederlandse – vergelijkende literatuurwetenschap vooruit te helpen, maar omdat het hem behaagde precies die en die schrijvers te noemen en andere juist niet.

Vandaag kennen we Van het Reve vooral als te duchten, koppige en vaak briljante essayist, maar in 1985 was zijn naam ook (zeker hechter dan nu) verbonden met zijn twee romans: *Twee minuten stilte* (1959) en *Nacht op de kale berg* (1961). In de jaren tachtig zal hij er zich zeker wel bij hebben neergelegd dat een carrière als fictieschrijver er niet meer in zat, maar als gewezen schepend auteur nam hij in zijn vele schrijfsels nog steeds elke gelegenheid te baat om zich binnen het Nederlandse literaire landschap te profileren. Dat deed hij om de haverklap in zijn essays, waaruit blijkt dat hij geen enkele contemporaine Nederlandse schrijver echt goed vond (cf. 't Hart 1991: 70), en dus ook in zijn *Geschiedenis van de Russische literatuur*. Wie Van het Reve een beetje kent, verbaast er zich niet over dat de Nederlandstalige auteur naar wie de lezer het vaakst wordt ‘afgeleid’ Multatuli is. Hoger bleek dat ook een andere *usual suspect*, Willem Elsschot – die hij nog meer bewonderde³¹ – evenmin op het appel ontbrak. En verder flink wat negentiende-eeuwers, wellicht niet omdat Van het Reve die per se zo goed vond, maar wel om te laten voelen dat hij hun werken kende.

Een voorbeeld daarvan vinden we naar aanleiding van de al even genoemde Nikolaj Karamzin (1766-1826): “Iedereen die een beetje Russisch geleerd heeft leest Karamzin zonder moeite. Radistsjev kost ook de kenner inspanning, zoals het lezen van *Gesprek op de Drachenfels*” (Van het Reve 1990: 65). Het lijkt geen twijfel: Van het Reve is zo’n kenner, ook op het gebied van de Nederlandse letteren – dat onderstreept hij door de auteur van *Gesprek op de Drachenfels*, Jacob Geel, gewoon onvermeld te laten – en met wat goede wil kunnen we uit de *Geschiedenis* dus niet alleen Van het Reves Russische leesgeschiedenis, maar ook zijn Nederlandse distilleren. Occasioneel noemt hij ook recentere schrijvers, maar dan vooral om aan te geven dat hij er gezinszins wild van wordt. In zijn inleiding

³⁰ Ik ben natuurlijk niet de eerste die door deze term werd getroffen. Weststeijn (1985: 4) merkte al meteen op: “Misschien zijn er zelfs lezers die een literatuurgeschiedenis dan pas aardig vinden wanneer die nut afwerpt.” Hijzelf lijkt alvast zo’n lezer te zijn.

³¹ Cf. bv. Van het Reve (1985: 108), Verrips (2004: 407-408, 440), maar ook Brouwers’ kritische uitlatingen in “Uren bij het theelicht: de Elsschotkunde van Karel van het Reve” uit 1987 (zie Brouwers 1994: 243-264, waar op pp. 244-245 wordt gespot met het feit dat Van het Reve Elsschot als een Nederlandse schrijver beschouwde). Hugo Brandt Corstius, die ook namen heeft geteld in een werk van Van het Reve, verklaart dat Multatuli en Elsschot tot de vijf personen behoren die in *Uren met Henk Broekhuis* [d.i. Van het Reves pseudoniem] meer dan drie keer in positieve zin voorkomen (zie Brandt Corstius’ woord vooraf in Van het Reve 2006).

Figuur 1. Cover van Van het Reves *Geschiedenis van de Russische literatuur*, 2e druk, 1990.

zegt hij rondweg: “niet dat ik Vestdijk zo erg slecht vind, maar zo erg goed vind ik hem ook niet” (Van het Reve 1990: 12; cf. ook Verrips 2004: 206-207).

Als je er een letterkundige term op zou willen plakken, zou je kunnen stellen dat Van het Reve zich in zijn *Geschiedenis* als een aanhanger van de *vent* heeft gemanifesteerd.³² Niet alleen de Nederlandstalige schrijvers die Van het Reves voorkeur wegdragen, waren ‘venten’ (en/of geliefd bij Forumianen),³³ ook de Russische schrijvers konden dat maar beter zijn, wilden ze Van het Reves aandacht verdienen. En al waren de twintig Russen aan wie hij een hoofdstuk wijdt zeker niet alle echte venten in Forumiaanse zin, toch is de wijze waarop Van het Reve hen behandelt, namelijk via afzonderlijke portretten, waarin notoir veel aandacht voor hun biografie, vrij makkelijk ‘ventistisch’ te noemen. Kochs link tussen ‘ventisme’ en literatuurgeschiedenis indachtig (zie n. 32), kunnen

³² Ik dank hierbij Yves T’Sjoen, in gesprekken met wie ik via Karel van het Reve bij *Forum* en ‘vorm of vent’ terecht kwam (voorjaar 2015). Toevallig genoeg las ik kort nadien een woord vooraf, van de hand van Jerzy Koch (2013), op een themanummer over literatuurgeschiedenis, met in de titel daarvan diezelfde ‘vorm’ en ‘vent.’

³³ Voor Vestdijk als ‘twijfelgeval,’ zie Oversteegen (1969: 446-475). Een eigentijdse kijk op de *Forum*-poëtica (en op Oversteegen) bieden Missinne en Rymenants (2009).

we stellen dat het hier om een sterke persoonlijkheid gaat die “het over andere sterke persoonlijkheden he[eft]” (2013: 8). Dat ‘ventisme’ hier een leessleutel biedt, lijkt te worden ondersteund door de cover van de tweede druk (1990) van de *Geschiedenis*, die niets minder dan een grote foto van de auteur toont, bij mijn weten ongezien bij literatuurgeschiedenissen. En ja, men kan niet anders dan concluderen dat Karel erop staat als een echte vent (zie fig. 1).

5. Transnationale constellaties

Is het dan inderdaad uit ‘ventisme’ dat precies die Nederlandse schrijvers genoemd worden (en dat zijn eigenzinnige literatuurgeschiedenis zo ‘portretgevijs’ is samengesteld), dan belet ons dat niet nog even terug te komen op de transnationaliteitskwesitie waarmee deze bijdrage aanving. Op begenadigde momenten geeft Van het Reve met zijn verwijzingen naar niet-Russen observaties ten beste die behalve onderhoudend of geestig ook daadwerkelijk bevorderlijk zijn voor een beter begrip, over de nationale grenzen heen, van bijvoorbeeld de plotmechaniek van bepaalde werken of, ruimer, het literaire bedrijf in een bepaalde periode.

Ter illustratie nog (mijn laatste)³⁴ twee citaten, uit het Toergenjevhoofdstuk, met alweer verwijzingen naar Multatuli; het eerste behelst niet veel meer dan het wijzen op een parallel:

De roman *Roedin* [van Toergenjev] kan men zien als een variant van het Werther-thema. Een begaafde jongeman bezoekt een landgoed [...], maakt diepe indruk omdat hij zo mooi kan praten (ongeveer zo wordt Havelaar vooral als prater, causeur, toesprakenhouder bij de lezer geïntroduceerd), brengt heldin, die eigenlijk voor een ander, de brave Volyntsev, bestemd is, het hoofd op hol. (Van het Reve 1990: 290)

Dat zoiets nu het literatuuronderzoek vooruithelpt, is wellicht wat sterk geformuleerd, maar Van het Reve wijst ons hier hoe dan ook op een mooie *constellatie*, een term die hij met zijn afkeer voor literatuurwetenschap ongetwijfeld zou mijden als de pest. Zelf gebruik ik die term hier zoals de Deense *world literature*-onderzoeker Mads Rosendahl Thomsen (2010: 140), voor wie constellaties worden gevormd via “points of connection across genres, nations, languages and ages.” Dergelijke constellaties, bijvoorbeeld tussen plots of plotdelen uit werken uit de wereldliteratuur die verder weinig of niets met elkaar te maken hebben,

³⁴ Volledigheidshalve nog een overzichtje van de in dit artikel ongenoemd gebleven Nederlands(talige) schrijvers waarnaar de *Geschiedenis* verwijst: Couperus, Van Zeyst, Faro, Erasmus, Gorter, J.J. Cremer, Tollens, Ter Braak, Slauerhoff, A. Cohen en J.B. Charles (Van het Reve 1990: 10, 12, 25, 48-49, 117, 154, 156, 163, 398, 478).

kunnen soms pas lang na de dood van de ‘constellatievormende’ auteurs aan het licht komen.³⁵

Spreken van ‘constellaties’ is natuurlijk iets anders dan spreken van het door Van het Reve qua belang in twijfel getrokken ‘invloed’ (cf. supra). Tijdgenoten Toergenjev en Multatuli hoeven elkaar niet gelezen te hebben om constellaties tussen beider werk te kunnen aanbrengen. Van het Reve brengt er zelfs een aan voor hun hele schrijverschap (en leespubliek):

Hij [Toergenjev] leefde in een periode, waarin de literatuur – in de zin van de ‘goede’ literatuur – haar grootste populariteit bereikte. Met enige overdrijving zou men kunnen zeggen dat Voltaire, Rousseau, Goethe, Byron, Poesjkin in zekere zin schrijvers waren voor een elite, voor de kunstminnende aristocraat of patriciër. Dickens, Toergenjev, Multatuli werden door ‘iedereen’ gelezen. Er bestond nog geen apart publiek dat ‘moeilijke,’ ‘zware,’ ‘diepzinnige’ boeken las. (Van het Reve 1990: 308)

Of dit nu overdreven is of niet, het is een parallel tussen Toergenjev en Multatuli waarmee je als literatuurwetenschapper wel aan de slag kunt. En het is ook een manier waarop literatuurgeschiedenis als de Nederlandstalige over de Russische letteren eventueel transnationaal zou kunnen zijn.

Maar uiteraard was dat niet Van het Reve's eerste zorg, en al zeker niet de reden dat de *Geschiedenis* intussen al zeven keer werd herdrukt. De hoofdreden daarvoor is natuurlijk dat Van het Reve ook buiten zijn beroepsbezigheden in de slavistiek al een bekend en bij velen geliefd schrijver was. Als Herman Brusselmans een professor in de Engelse letterkunde was geweest en daar een nogal eigenwijze literatuurgeschiedenis over zou schrijven – zo een die zich eerder op de vent dan de (genre)vorm concentreert – dan zou die na een jaar of dertig ook wel een zoveelste herdruk kunnen beleven.³⁶ Het spreekt haast vanzelf dat heel wat lezers verwijzingen daarin naar bijvoorbeeld Saskia De Coster, Guido Gezelle, Tom Lanoye, Stijn Streuvels of Dimitri Verhulst, maar ook naar De Schoolmeester of zelfs Multatuli, hoe irrelevant ook, maar wat graag zouden smaken.

Wat men er ook van vindt, wil literatuurgeschiedenis echt transnationaal kunnen zijn, dan moet het denkelijk niet op de manier van wijlen Van het Reve, maar zijn er wel mensen (‘venten’ – dat kunnen al van bij Ter Braak ook vrouwen zijn) nodig met een even brede interesse en belezenheid als hij. Alle multi-

³⁵ In feite vindt men die ook in overvloed in Pieter Steinz' populariserende gidsen voor de “wereldliteratuur” (wanneer worden die opgepikt door *world literature*-onderzoekers?), al heeft die het niet over constellaties, maar – enger – over ‘boekwebben.’ Zo komt Goethe wel, maar Toergenjev niet voor in het boekweb rond *Max Havelaar* (Steinz en Steinz 2015: 322). Aan een van de anonieme peer-reviewers dank ik de fraaie suggestie dat we in de hier geschetste relatie tussen Van het Reve en de Forumianen overigens zouden kunnen spreken van een ‘intranationale constellatie.’

³⁶ Germanist Brusselmans schreef kort na Van het Reve's *Geschiedenis* een soort ‘pseudoliteratuurgeschiedenis’: *De geschiedenis van de Vlaamse letterkunde* (1988), in feite een vaak vermakelijke parodie (zo bont maakt Van het Reve het nooit) op het genre.

inter-, trans- en andere disciplinariteit ten spijt, valt te betwijfelen of er nog veel van dergelijke literatuurhistorici zullen opstaan. Het kan dan ook slechts betreurd worden dat er thans vermoedelijk geen slavisten meer worden opgeleid met zoveel kennis – of zelfs alleen maar ongezoeten meningen – omtrent de Nederlandse letterkunde.

Bibliografie

- Bel, Jacqueline. 2004. "De houdbaarheidsdatum van literatuur of uitdagingen voor de literatuurgeschiedschrijver." *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 120(3): 193-210.
- Blik op Ruslands letterkunde of overzicht der voornaamste oudere en nieuwere schrijvers, in proza en poëzij, welke Rusland heeft opgeleverd: met het portrait van den Dichter Puschkîn. 1838. Haarlem: Loosjes.
- Brokken, Jan. 2011. "Karel van het Reve over zijn Russen [1985]." *U mag alles over mij schrijven: interviews met Karel van het Reve*. Ed. Ton van Brussel. Amsterdam: Van Oorschot. 86-103.
- Brouwers, Jeroen. 1994. *Vlaamse leeuwen*. Amsterdam: Arbeiderspers.
- Brusselmans, Herman F.M. 1988. *De geschiedenis van de Vlaamse letterkunde: van 12 mei 1136 tot 17 oktober 1984*. Antwerpen: Dedalus.
- Clayton, Jay, en Eric Rothstein. 1991. "Figures in the Corpus: Theories of Influence and Intertextuality." *Influence and Intertextuality in Literary History*. Eds Jay Clayton, en Eric Rothstein. Madison, WI: University of Wisconsin Press. 3-36.
- Coller, Hennie van. 2014. "Die nuwe Perspektief en profiel. 'n Afrikaanse literatuurgeskiedenis as kanoniseringsinstrument." *LitNet*. 27 Jan. 2016 <<http://www.litnet.co.za/poolshoogte-die-nuwe-perspektief-en-profiel-n-afrikaanse-literatuurgeskiedenis>>.
- Cornis-Pope, Marcel, en John Neubauer, eds. 2004-2010. *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries* (4 vols.). Amsterdam: Benjamins.
- Daisne, Johan. 1945. *De Russiese literatuur: een geïllustreerde gids*. Gent: Thiery.
- _____. 1948. *Van nitsjevo tot chorosjo! Een geïllustreerde en van bio-bibliografische aantekeningen voorziene anthologie der Russische literatuur sinds haar aanvang tot heden*. Brussel: Electa.
- De Maegd-Soëp, Carolina. 1980. "De Zuidnederlandse literatuur in Rusland: 1." *Ons Erfdeel* 23(2): 165-177.
- Dorleijn, Gillis. 2013. "Afscheid van de (Nederlandse) literatuur? Inleidende opmerkingen over literatuurgeschiedenis als cultureel project en wetenschappelijke onderneming." *Werkwinkel* 8(1): 13-28.
- Ehlich, Konrad. 2010. "Transnationaliteit: Europese talen, literaturen en culturen in het perspectief van een postnationale horizon." *Internationale neerlandistiek* 48(4): 11-21.
- Es, Nicky van, en Johan Heilbron. 2015. "Fiction from the Periphery: How Dutch Writers Enter the Field of English-Language Literature." *Cultural Sociology* 9(3): 296-319.
- Foster Jr., John Burt. 2013. *Transnational Tolstoy: Between the West and the World*. New York, NY: Bloomsbury Academic.

- Hinrichs, Jan Paul. 2005. *Vader van de slavistiek: leven en werk van Nicolaas van Wijk (1880-1941)*. Amsterdam: Lubberhuizen.
- Koch, Jerzy. 2013. "Vent, vorm en verscheidenheid van historische literatuurbeschuwing: voorwoord." *Werkwinkel* 8(1): 7-9.
- _____. 2014. "Komparatistiese klassifikasie, of die dampkring van die Afrikaanse literêre historiografie." *Stilet: Tydskrif van die Afrikaanse Letterkundevereniging* 26(1): 32-57.
- Kundera, Milan. 1983. "Un occident kidnappé ou la tragédie de l'Europe centrale." *Le Débat* 5(27): 3-23.
- Langeveld, Arthur. 2006. *Russische literatuur in een notendop*. Amsterdam: Bakker.
- _____. 2012. *Russische literatuur in kort bestek*. Amsterdam: Pegasus.
- Langeveld, Arthur, en Willem G. Weststeijn. 2005. *Moderne Russische literatuur: van Poesjkin tot heden*. Amsterdam: Pegasus.
- Lathouwers, Maria Antonius. 1965. *De hedendaagse Russische letterkunde*. Brugge: Desclée De Brouwer.
- Lettenbauer, Wilhelm. 1958. *Russische Literaturgeschichte* (2., vermehrte und verbesserte Auflage). Wiesbaden: Harrassowitz.
- Marsman, Hendrik. 1941. *Verzamelde gedichten*. Amsterdam: Querido.
- Meiden, Gerard W. van der. 2000. *Van Poesjkin tot Pasternak: geschiedenis van de Russische literatuur*. Amsterdam: Van Soeren & Co.
- Missinne, Lut, en Koen Rymenants. 2009. "'Critiek is liefdeslyriek': het beschouwend proza van J. Greshoff." *Kritiek in crisistijd: literaire kritiek in Nederland en Vlaanderen tijdens de jaren dertig*. Eds Gillis J. Dorleijn, Dirk de Geest, Koen Rymenants, en Pieter Verstraeten. Nijmegen: Vantilt. 35-60.
- Multatuli. 1879. *Ideen*. Amsterdam: Funke.
- _____. 1992. *Max Havelaar of de koffiveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij* (ed. A. Kets). Assen: Van Gorcum.
- Oosterholt, Jan. 2010. "Literatuurgeschiedenis tussen winkel van Sinkel en speciaalzaak." *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 126(4): 373-381.
- Oversteegen, Jacob J. 1969. *Vorm of vent*. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep.
- Renssen, Floor van. 2013. *'Lezer, er zijn ook Belgen!': interactie tussen de Nederlandse en Vlaamse literatuur via literaire kritiek en uitgeverij (1980-1995)*. Antwerpen: Garant.
- Reve, Karel van het. 1979. *Literatuurwetenschap: het raadsel der onleesbaarheid*. Baarn: Weltdvenster.
- _____. 1985. *Afscheid van Leiden*. Amsterdam: Van Oorschot.
- _____. 1990[1985]. *Geschiedenis van de Russische literatuur: van Vladimir de Heilige tot Anton Tsjechov* (5e, herz. druk). Amsterdam: Van Oorschot.
- _____. 2006. *Uren met Henk Broekhuis* (voorw. H. Brandt Corstius). Amsterdam: Amsterdam Univ. Press.
- _____. 2010a. *Verzameld werk* (dl. 4: *Uren met Henk Broekhuis; Een dag uit het leven van de reuzenkoeskoes*; Ongebundeld werk 1973-1980). Eds L. Frerichs, E. Drayer, en N. Maas. Amsterdam: Van Oorschot.
- _____. 2010b. *Verzameld werk* (dl. 5: *Freud, Stalin en Dostojevski; Afscheid van Leiden; Geschiedenis van de Russische literatuur*; Ongebundeld werk 1981-1984). Eds L. Frerichs, E. Drayer, en N. Maas. Amsterdam: Van Oorschot.
- Ronin, Vladimir Karlovič. 2013. "Villem Èlschot / Willem Elsschot." *Ot Lisa Rejnarda do Sna bogov: istorija niderlandskoj literatury* (t. 2: XX - načalo XXI veka). Eds Kejs Verchejl, Pit Kutenir, en Irina Michajlova. Sankt-Peterburg: Aleksandrija. 113-132.

- Rosengren, Karl Erik. 1987. "Literary Criticism: Future Invented." *Poetics* 16(3-4): 295-325.
- Stantcheva, Roumiana L. 2011. "To Label, to Compare, to Appropriate... As a Strategy of Foreign Literary Criticism" (trans. S.A. Dimitrov). *The Canonical Debate Today: Crossing Disciplinary and Cultural Boundaries*. Eds Liviu Papadima, David Damrosch, en Theo D'haen. Amsterdam: Rodopi. 299-311.
- Steinz, Jet, en Pieter Steinz. 2015. *Steinz: gids voor de wereldliteratuur in 416 schrijvers, 104 meesterwerken, 26 one-book wonders, 52 boekwebben, 26 thema's, 26 quizzen en 52 landkaarten* (met bijdragen van T. Jager). Amsterdam: Nieuw Amsterdam.
- Stokvis, Zadok. 1909. *Inleiding tot de Russische literatuurgeschiedenis*. Amsterdam: Maas & Van Suchtelen.
- 't Hart, Maarten. 1991. "Karel en de Kraagdragers." *Uren met Karel van het Reve: liber amicorum*. Eds Theodor Holman, en David van het Reve. Amsterdam: Van Oorschot. 69-78.
- Thomsen, Mads Rosendahl. 2010. *Mapping World Literature: International Canonization and Transnational Literatures*. London: Continuum.
- Vaessens, Thomas. 2013. *Geschiedenis van de moderne Nederlandse literatuur*. Nijmegen: Vantilt.
- Valdés, Mario J., en Djelal Kadir, eds. 2004. *Literary Cultures of Latin America: A Comparative History* (3 vols.). New York, NY: Oxford Univ. Press.
- Verrips, Ger. 2004. *Denkbeelden uit een dubbelleven: biografie van Karel van het Reve*. Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Waegemans, Emmanuel. 1986. *Russische letterkunde: overzicht van de belangrijkste schrijvers en stromingen, van Puškin tot Solženicyñ*. Utrecht: Het Spectrum.
- _____. 1996. *Russische literatuur van de 18e eeuw*. Antwerpen: Benerus.
- _____. 1999. *Geschiedenis van de Russische literatuur: sinds de tijd van Peter de Grote*. Amsterdam: Mets.
- _____. 2009. *Geschiedenis van de Russische literatuur: 1700-2000*. Amsterdam: Mets & Schilt.
- Weststeijn, Willem G. 19 Oct. 1985. "De Russen voor beginners en liefhebbers. Van het Reves Geschiedenis van de Russische literatuur: zonder poeha" (recensie). *Vrij Nederland/Boekenbijlage* 42: 4-5.
- _____. 2004. *Russische literatuur*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Wijk, Nicolaas van. 1926. *Geïllustreerde geschiedenis der Russische letterkunde*. Amsterdam: Meulenhoff.